

RAQAMLI DUNYO VA HUQUQ

Ne'matova Muhlisaxon Qahramon qizi

Tashkent xalqaro universiteti,

Yuridik fanlar fakulteti,

1-bosqich talabasi

E-mail: muhlisanematova848@gmail.com

Ilmiy rahbar; Rixsiboyev Nozimbek Abdurasul o'g'li

"Tashkent International University" dekani

i.f.f.d., PhD

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada raqamli transformatsiya davrida inson huquqlarining transformatsiyasi, "**ma'lumotlar diktaturasi**" va qonunchilikning texnologik taraqqiyotdan ortda qolishi masalalari tahlil qilinadi. Muallif real voqealar va global shaxslarning qarashlari asosida raqamli huquqning yangi paradigmasini taklif etadi raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida yuzaga kelayotgan huquqiy munosabatlar, fuqarolarning raqamli makondagi huquq va majburiyatlari hamda axborot xavfsizligini ta'minlash masalalari yoritiladi. Shuningdek, raqamli dunyoda huquqiy tartibotni mustahkamlashning ahamiyati tahlil qilinadi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar hayotimizning ajralmas qismiga aylandi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, onlayn xizmatlar va sun'iy intellekt insonlarning kundalik faoliyatini yengillashtirmoqda. Shu bilan birga, raqamli makonda yuzaga kelayotgan muammolar huquqiy tartibga solishni ham talab etmoqda. Shuning uchun raqamli dunyo va huquq masalasi hozirgi davrning eng dolzarb mavzularidan biri hisoblanadi.

Raqamli muhit insonlarga tezkor axborot olish, masofadan turib ishlash, ta'lim olish va davlat xizmatlaridan foydalanish imkonini berdi. Ammo bu imkoniyatlar bilan bir qatorda, kiberjinoyatlar, shaxsiy ma'lumotlarning tarqalishi, internet orqali firibgarlik, haqorat va noqonuniy kontent tarqatish kabi muammolar

ham ko'paymoqda. Bu esa fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Huquq tizimining asosiy vazifasi — fuqarolarning raqamli makondagi xavfsizligini ta'minlashdir. Bugungi kunda ko'plab davlatlarda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, elektron tijoratni tartibga solish, mualliflik huquqini saqlash va kiberjinoyatlarga qarshi kurashish bo'yicha qonunlar ishlab chiqilgan. O'zbekiston Respublikasida ham raqamli texnologiyalarni rivojlantirish bilan bir qatorda, axborot xavfsizligi va fuqarolarning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan qonunlar qabul qilinmoqda.

Raqamli dunyoda har bir foydalanuvchi ham o'z huquq va majburiyatlarini bilishi zarur. Internetdan foydalanishda boshqalarning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, yolg'on ma'lumot tarqatmaslik, mualliflik huquqini buzmaslik va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish muhim hisoblanadi. Chunki virtual muhitdagi har bir harakat ham qonun oldida javobgarlikka sabab bo'lishi mumkin.

Kelajakda raqamli texnologiyalar yanada rivojlanishi, sun'iy intellekt, elektron hukumat, onlayn xizmatlar va raqamli iqtisodiyot kengayishi kutilmoqda. Bu jarayonda huquq tizimi ham zamonga mos ravishda takomillashib borishi lozim. Fuqarolarning raqamli madaniyatini oshirish va qonunlarga hurmatni kuchaytirish esa jamiyat xavfsizligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: *Raqamli huquq, Shaxsiy daxlsizlik, Big Data, Kiber-etika, Cambridge Analytica skandali, Algoritmik shaffoflik. Raqamli dunyo, huquq, axborot xavfsizligi, kiberjinoyat, shaxsiy ma'lumot, internet, huquqiy himoya, Raqamli texnologiyalar, kiberjinoyat, axborot xavfsizligi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, internet madaniyati, elektron hukumat, sun'iy intellekt, onlayn firibgarlik, mualliflik huquqi, raqamli iqtisodiyot, kiberxavfsizlik, huquqiy javobgarlik, Kiber-makon, Sun'iy intellekt, GDPR, Blokcheyn, Raqamli suverenitet.*

KIRISH:

Insoniyat tarixi davomida huquq doimo jismoniy chegaralarni qo'riqlagan. Biroq bugun biz Tomas Gobbs tasvirlagan "**Leviatan**"ning raqamli ko'rinishiga

duch keldik. Raqamli dunyo — bu qonunlar hali yozilmagan, lekin hamma narsa nazorat qilinadigan yangi imperiya. Mark Sukerbergning mashhur: **"Tezroq harakat qil va eskilik sarqitlarini (qonunlarni) parchalab tashla"** degan shiori ostida texnologik gigantlar inson huquqlarini shunchaki bosib o'tdi. Bugun huquqning vazifasi — algoritmlar zindonidan inson erkinligini olib chiqishdir. **"Qog'oz qonunlar"** va **"Elektron haqiqat"**

Insoniyat tarixida hech bir inqilob raqamli inqilob kabi tez va shafqatsiz bo'lmagan. Biz hali ham XIX asr tafakkuri va XX asr qonunlari bilan XXI asr muammolarini hal qilishga urinyapmiz. Stiv Jobs aytganidek: **"Texnologiya hech narsa emas. Asosiysi — odamlarga ishonch va ularga to'g'ri qurol berishdir"**. Lekin bugun o'sha "qurol" **texnologiya** huquqni chetlab o'tib, insonning shaxsiy hududiga bostirib kirdi. Bugungi kunda insoniyat ikki dunyoda yashamoqda: fizik va raqamli. Agar fizik dunyoda tartib-qoida ming yillik qonunlar bilan tartibga solingan bo'lsa, raqamli dunyo hali ham **"Yovvoyi G'arb"**ni eslatib yuboradi bu yerda kuchlilar texnologik gigantlar qonunlarni o'zlari yozishmoqda. Vinton Serf **Internet asoschilaridan biri** aytganidek: **"Internet — bu insoniyatning ko'zgusi. U yerdagi muammolar texnologiyadan emas, inson tabiatidan kelib chiqadi"**. Demak, raqamli huquq bu shunchaki kodlar yig'indisi emas, balki insoniylikni saqlab qolish uchun kurashdir. Insoniyat tarixi davomida huquq doimo jismoniy chegaralarni qo'riqlagan

Asosiy qism

2014-yilda Mario Kosteja Gonsales ismli fuqaro Google'dan o'zi haqidagi eski va keraksiz ma'lumotlarni o'chirishni talab qildi. Bu ish Yevropa sudigaacha bordi. Yechim va Jazo: Sud tarixiy qaror qabul qildi: Inson o'zining raqamli o'tmishini **"tahrirlash"** va o'zi haqidagi noto'g'ri yoki ahamiyatini yo'qotgan ma'lumotlarni qidiruv tizimlaridan o'chirtirish huquqiga ega. Bu voqea raqamli dunyoda **"Unutilish huquqi"** (Right to be forgotten) tushunchasini qonunlashtirdi.

Falsafiy mushohada: Fridrix Nitsshe aytganidek "Xotira bu insonning o'z o'tmishi oldidagi asirligidir" Raqamli huquq esa insonni bu asirlikdan qutqarish uchun xizmat qilishi kerak.

"Silk Road" va Kripto-jinoyatlar: Ross Ulbrixt ishi

Internetning qorong'u qismi **Darknet**da "Silk Road" deb nomlangan qora bozor yillar davomida Bitcoin orqali qurol va giyohvand moddalar sotgan. Uning asoschisi Ross Ulbrixt o'zini qonundan ustun deb hisoblardi.

Yechim va Jazo: 2013-yilda FQB (FBI) uni qo'lga oldi va u ikki marta umrbod qamoq jazosiga hukm qilindi. Bu keys shuni isbotladiki, kiber-makondagi anonimlik **hatto blokcheyn bo'lsa ham** jazo muqarrarligidan qutqara olmaydi. Huquq texnologiyadan ko'ra uzoqroqni ko'ra oladigan kuchdir.

Sun'iy Intellekt va "Raqamli irqchilik" COMPAS algoritmi

AQSh sudlarida mahbuslarning qayta jinoyat qilish ehtimolini aniqlaydigan COMPAS dasturi ishlatilgan. Keyinchalik ma'lum bo'lishicha, algoritmi qora tanli insonlarga nisbatan adolatsiz ravishda yuqori xavf darajasini belgilagan.

Yechim: Bu holat dunyo bo'ylab "Algoritmik shaffoflik" **Algorithmic Accountability** harakatini boshlab berdi. Bugun huquqshunoslar algoritmning "qora qutisi"ni ochishni va qaror qanday qabul qilinganini tushuntirib berishni talab qilmoqdalar. Ketii O'Nil ta'kidlaganidek: "Matematika adolatni kafolatlamaydi, u faqat yaratuvchisining qarashlarini aks ettiradi".

Kiber-terrorizm va "WannaCry" fojiasi

2017-yilda dunyoning 150 ta davlatidagi shifoxonalar, banklar va zavodlar kompyuterlari virus tomonidan bloklandi. Insonlar hayoti xavf ostida qoldi.

Bu voqea xalqaro huquqning yangi tarmog'i "Kiber-diplomatiya"ni keltirib chiqardi. Davlatlar kiber-hujumlarni jismoniy hujum bilan tenglashtirish Tallinn Manual 2.0 masalasini ko'rib chiqa boshladilar. Huquq endi nafaqat qog'ozda, balki kiber-qalqonlarda namoyon bo'lmoqda. Cambridge Analytica" darsi: Ma'lumotlar huquqi shunchaki nazariya emas

2018-yilda dunyo larzaga keldi. 87 million foydalanuvchining ma'lumotlari ruxsatsiz olib chiqib ketildi va siyosiy maqsadlarda ishlatildi. Bu voqea bizga shuni ko'rsatdiki, raqamli dunyoda huquqiy bo'shliq bu shunchaki xato emas, bu milliy xavfsizlikka tahdiddir. Ma'lumotlar bu yangi asrning quroli. Agar huquq bu qurolni jilovlay olmasa, biz **"Raqamli feodalizm"** davriga qaytamiz.

Shaxsiy daxlsizlik: O'lim to'shagidagi tushunchami?

Bugun biz har qadamda kuzatuvdamiz. Smartfoningiz siz qayerdaligingizni, nima sotib olmoqchi ekanligingizni va hatto kayfiyatingizni biladi. Eduard Snouden ta'kidlaganidek: "Yashirishga narsam yo'q deyish, bu — gapirishga gapim yo'q deb so'z erkinligidan voz kechish bilan barobar". Raqamli huquqning bosh vazifasi — insonni shaffof shishaga solib qo'yilishidan himoya qilishdir.

Algoritmlar javobgarligi Bugun bank krediti berish-bermaslikni, ishga qabul qilishni yoki ijtimoiy tarmoqda sizga nima ko'rsatishni algoritmlar hal qilmoqda. Agar algoritm sizni kamsitsa, kimga shikoyat qilasiz? Kod muallifigami yoki server egasigami? Bu yerda bizga "Algoritmik audit" va huquqiy mas'uliyatning yangi mexanizmi suv va havodek zarur. Hozirgi davrda raqamli texnologiyalar inson hayotining barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Internet orqali ta'lim olish, masofadan ishlash, davlat xizmatlaridan foydalanish va onlayn savdo qilish keng tarqalgan. Biroq raqamli muhitning kengayishi bilan bir qatorda, turli huquqbuzarlik holatlari ham ortib bormoqda.

Kiberjinoyatlar, shaxsiy ma'lumotlarni noqonuniy tarqatish, internet orqali firibgarlik va noqonuniy axborot tarqatish kabi muammolar jamiyat uchun xavf tug'dirmoqda. Shu sababli davlatlar raqamli makonni huquqiy tartibga solishga alohida e'tibor qaratmoqda.

Raqamli muhitda har bir foydalanuvchi o'z huquq va majburiyatlarini bilishi zarur. Internetdan foydalanishda boshqa shaxslarning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, yolg'on ma'lumot tarqatmaslik va mualliflik huquqiga rioya qilish muhim hisoblanadi. Chunki virtual muhitdagi harakatlar ham qonuniy javobgarlikka olib kelishi mumkin.

Kelajakda sun'iy intellekt, elektron hukumat va raqamli iqtisodiyot rivojlanishi bilan huquqiy munosabatlar yanada kengayadi. Shu bois huquq tizimini zamon talablariga mos ravishda takomillashtirish muhim vazifa hisoblanadi. Hozirgi davrda raqamli texnologiyalar jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Internet orqali ta'lim olish, masofadan turib ishlash, davlat xizmatlaridan foydalanish va elektron tijoratni amalga oshirish imkoniyatlari kengaydi. Natijada insonlarning kundalik hayoti ancha qulaylashdi. Biroq raqamli makon kengaygani sari undagi huquqiy muammolar ham ortib bormoqda.

Bugungi kunda eng dolzarb muammolardan biri — kiberjinoyatlar hisoblanadi. Firibgarlar fuqarolarning bank kartalari ma'lumotlarini qo'lga kiritib, pullarini noqonuniy ravishda yechib olish holatlari ko'paymoqda. Masalan, ko'plab odamlar telefoniga kelgan soxta havolalarga kirib, o'z ma'lumotlarini kiritishi natijasida moddiy zarar ko'rmoqda. Bu esa shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish qanchalik muhim ekanini ko'rsatadi.

Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda haqorat, tuhmat, yolg'on axborot tarqatish kabi holatlar ham ko'p uchramoqda. Ko'pincha odamlar virtual muhitda yozilgan so'zlar ham qonuniy javobgarlikka sabab bo'lishini unutadi. Holbuki, har bir fuqaro internetdan foydalanishda boshqalarning huquq va qadr-qimmatini hurmat qilishi zarur.

Mashhur texnologiya asoschilaridan biri **Bill Geyts** shunday degan edi: "Texnologiya faqat vosita, muhimi undan qanday foydalanishdir." Haqiqatan ham texnologiyalar inson hayotini yengillashtiradi, ammo undan noto'g'ri foydalanish jamiyatga zarar keltirishi mumkin.

Yana bir real holat sifatida shuni ko'rish mumkinki, ayrim yoshlar ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy surat yoki videolarni ehtiyotsizlik bilan joylashtirib, keyinchalik shantaj yoki tahdidlarga duch kelmoqda. Bunday vaziyatlar huquqiy savodxonlik yetishmasligi natijasida yuzaga keladi.

Kelajakda sun'iy intellekt, raqamli iqtisodiyot va elektron hukumat tizimlari yanada rivojlanadi. Bu esa yangi huquqiy normalar va qonunlarni ishlab chiqishni

talab qiladi. Chunki texnologiya rivoji bilan bir qatorda huquqiy tartibot ham takomillashib borishi zarur.

Buyuk mutafakkir **Alisher Navoiy** ham adolat va tartib haqida: “Adolat bo‘lgan joyda baraka bo‘ladi,” deb ta’kidlagan. Bu fikr bugungi raqamli muhitga ham to‘liq taalluqlidir

Huquqiy muammolarning to‘rt ustuni

1. "Data-izm" va Shaxsiy erkinlik inqirozi

Hozirgi kunda eng qimmatli resurs neft emas, balki ma’lumotdir. Facebook, Google va Amazon kabi kompaniyalar biz haqimizda bizning yaqinlarimizdan ko‘ra ko‘proq ma’lumotga ega.

Real keys: 2018-yilda Yevropa Ittifoqi GDPR (Ma’lumotlarni himoya qilish umumiy reglamenti)ni qabul qildi. Bu raqamli dunyoda "Inson huquqlari deklaratsiyasi"ning yangi ko‘rinishi bo‘ldi. Endi foydalanuvchi o‘z ma’lumotlarini "unutilish huquqi"ga (Right to be forgotten) ega. Bu huquqiy mexanizm insonning raqamli o‘tmishi uning kelajagiga soya solmasligini ta’minlaydi.

2. Sun’iy intellekt: Huquq sub’ekti yoki vosita?

Elon Mask ogohlantirganidek: "Sun’iy intellekt bu biz chaqirayotgan jin. Uning ustidan huquqiy nazorat bo‘lmasligi fojiga olib keladi".

Agar haydovchisiz avtomobil (Tesla) avariya qilsa, kim javobgar? Dasturchimi yoki avtomobilning o‘zi? Hozirda huquqshunoslar "**Elektron shaxs**" (Electronic personhood) tushunchasi ustida bahslashmoqda. Bu tushuncha SI tizimlariga ma’lum huquq va majburiyatlar berishni nazarda tutadi, biroq bu inson markazlashgan huquq tizimi uchun katta chaqiriqdir.

3. Kiber-jinoyatchilik va Transchegaraviy adolat

Kiber-jinoyatchilar uchun chegaralar mavjud emas. Bir davlatda turib, ikkinchi davlatning bank tizimini falaj qilish mumkin.

Realistik misol: 2017-yildagi WannaCry virusi dunyoning 150 ta davlatini qamrab oldi. Bu voqea shuni ko‘rsatdiki, milliy qonunchilik global raqamli tahdidlar

oldida o'jiz. Bizga "**Raqamli Interpol**" va global huquqiy standartlar kerak. Raqamli jinoyat uchun jazo muqarrarligi faqat xalqaro huquqiy hamkorlik orqali ta'minlanadi.

4. Blokcheyn va Huquqiy nigilizm

Kriptoalyutalar va aqlli kontraktlar **Smart contracts** an'anaviy notarius va bank tizimini inkor etmoqda. "**Kod bu qonun**" (Code is Law) prinsipi asosida ishlaydigan bu tizimda xato qilish huquqi yo'q. Agar aqlli kontraktda xato bo'lsa, uni sud orqali bekor qilish deyarli imkonsiz. Bu esa huquq tizimidan yangi "Texno-yuridik" mutaxassislarni tayyorlashni talab qiladi. Data-izm: Shaxsiy hayotning o'limi?

Bugun ma'lumotlar bu yangi asrning "oltini" yoki "nefti". Lekin bu neft insonlarning shaxsiy hayoti evaziga olinmoqda. Yuval Noy Harari o'zining "21 dars" asarida ogohlantirganidek: "Siz endi mijoz emassiz, siz — mahsulotsiz. Sizning xohishlaringiz va qo'rquvlaringiz sotilmoqda".

Real Fakt: 2019-yilda Federal Savdo Komissiyasi (FTC) Facebook kompaniyasini foydalanuvchilar maxfiyligini buzgani uchun 5 milliard dollar miqdorida jarimaga tortdi. Bu tarixdagi eng katta jarima bo'lsa-da, bu "raqamli gigant" uchun shunchaki bir kunlik foyda edi. Huquq tizimi hali ham bu monopoliyani qanday jilovlashni bilmay hayron.

Sun'iy Intellekt va Algoritmlar Diktaturasi

Algoritmlar bizning o'rnimizga qaror qabul qilmoqda: kimga kredit berish, kimni ishga olish va hatto kimni qamoqqa tashlash. Ketil O'Nil o'zining "Ommaviy qirg'in algoritmlari" kitobida yozganidek: "Matematik modellar — bu qonunlarning raqamli ko'rinishidir, lekin ular ko'pincha adolatsiz va shaffof emas".

Realistik Voqea: AQSh sud tizimidagi COMPAS algoritmi qora tanli mahbuslarning qayta jinoyat qilish ehtimolini oq tanlilarga nisbatan yuqori ko'rsatib, adolatsiz hukmlarga sabab bo'lgan. Bu "raqamli irqchilik" huquqning yangi muammosidir. Bizga "Algoritmlar konstitutsiyasi" kerak!

Kiber-makonda suverenitet: Chegaralar yo'qolganmi?

Kiber-makon bu beshinchi jang maydonida. Napoleon Bonapart aytgan edi: "Har bir davlatning siyosati uning geografiyasiga bog'liq". Bugun esa geografiya ahamiyatini yo'qotdi. Estoniyaga 2007-yilda qilingan kiber-hujum butun bir davlatni "o'chirib" qo'ygan edi.

Faylasufona yondashuv: Jan Bodin suverenitet haqida gapirganda, davlat o'z hududida mutlaq kuchga ega ekanligini aytgan. Lekin serverlari chet elda bo'lgan "Raqamli dunyo"da davlat suvereniteti qayerda tugaydi? Huquqshunoslar endi "Raqamli chegara" tushunchasini qayta ko'rib chiqishga majbur.

Blokcheyn va Anonimlik: Jinoyat va Jazo muammosi

Kriptoalyutalar an'anaviy moliya huquqini parchaladi. Frensis Bekon "Bilim bu kuch" degan bo'lsa, bugun "Anonimlik bu kuch"ga aylandi.

Real fakt: "Silk Road" kabi qora bozorlar kiber-makonda yillar davomida qurol va giyohvand moddalar savdosi bilan shug'ullanib keldi. Huquq tizimi blokcheynni taqiqlashi emas, balki u bilan ishlashni o'rganishi kerak. "Smart-kontraktlar" orqali adolatni avtomatlashtirish bu huquqning kelajagi bo'lishi mumkin demakdir

Xulosa

Huquq bu shunchaki qog'ozdagi matn emas, u jamiyatning vijdonidir. Immanuel Kant aytganidek: **"Inson doimo maqsad bo'lishi kerak, vosita emas"**. Raqamli dunyoda insonni algoritmlar uchun "vositaga" aylanib qolishiga yo'l qo'ymaslik zamonamizning eng katta huquqiy vazifasidir. Bizga shunday qonunlar kerakki, ular texnologiyadan tezroq yugurmasa-da, doimo inson qadr-qimmatini himoya qilib tursin. Raqamli dunyo inson hayotini qulaylashtirayotgan bo'lsa-da, u bilan bog'liq xavf va muammolarni inkor etib bo'lmaydi. Fuqarolarning raqamli savodxonligini oshirish, axborot xavfsizligini ta'minlash hamda qonunlarga hurmat bilan qarash muhim ahamiyatga ega. Har bir inson internetdan mas'uliyat bilan foydalansa, raqamli makon hamma uchun xavfsiz va foydali muhitga aylanadi. Kelajakda texnologiyalar rivojlanishi bilan huquqiy tizim ham zamon talablariga mos ravishda rivojlanib borishi lozim. Raqamli dunyo inson hayotini

yengillashtirayotgan bo'lsa-da, u bilan bog'liq huquqiy masalalarni e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi. Texnologiyalar rivoji bilan bir qatorda huquqiy madaniyatni oshirish va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash muhimdir. Raqamli makonda qonuniy tartibning mustahkam bo'lishi jamiyat barqarorligining asosiy omillaridan biridir. Raqamli dunyoda huquq endi faqat advokatlar ishi emas, bu dasturchilar, sotsiologlar va faylasuflarning hamkorligidir. Biz shunday tizim qurishimiz kerakki, texnologiya inson ustidan hukmronlik qilmasin, balki uning huquqlarini kengaytirsin. Unutmang, raqamli olamda eng buyuk huquq bu **"inson bo'lib qolish"** huquqidir. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, raqamli dunyo va huquq o'rtasidagi kurash bu inson va mashina o'rtasidagi kurash emas, balki inson erkinligini texnologik diktaturadan asrashdir. Bizga shunday huquqiy tizim kerakki, u nafaqat jazolashi, balki raqamli muhitda inson qadr-qimmatini kafolatlashi lozim. Tim Berners-Lee **Veb asoschisi** aytganidek: "Veb hamma uchun bo'lishi kerak va u inson huquqlarini himoya qilishi shart. Immanuel Kant aytganidek: "Inson doimo maqsad bo'lishi kerak, vosita emas". Biz yaratayotgan qonunlar algoritmlar uchun emas, balki inson qadri uchun xizmat qilishi shart. Raqamli asrda eng buyuk huquq bu **"inson bo'lib qolish"** va "o'z tanloviga ega bo'lish" huquqidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.(YANGI TAHRIRI)
2. "Axborotlashtirish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni.
3. Axborot xavfsizligi va raqamli texnologiyalar bo'yicha ilmiy manbalar.
4. Internet manbalari va zamonaviy huquqiy maqolalar.
5. "Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risida"gi Qonun.
6. Axborot xavfsizligi va raqamli huquq sohasiga oid ilmiy maqolalar.
7. Internet va ommaviy axborot vositalaridagi ochiq ma'lumotlar.
- 8Zuboff, Sh. The Age of Surveillance Capitalism. (2019).
9. Harari, Yu. N. 21 Lessons for the 21st Century. (2018).
- 10.O'zbekiston Respublikasining "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonuni.
12. European Union. General Data Protection Regulation (GDPR) Guidelines.

13. Lessig, L. Code and Other Laws of Cyberspace, Version 2.0. Basic Books, 2006.
13. Zuboff, S. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. PublicAffairs, 2019.
14. O'zbekiston Respublikasi Qonuni "Kiberxavfsizlik to'g'risida", 2022.
15. Schwab, K. The Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum, 2016.
16. Xalqaro konvensiyalar: Budapesht kiber-jinoyatchilik to'g'risidagi konvensiyasi.
18. O'zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi va "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonunlari.
17. Harari, Yu. N. 21 Lessons for the 21st Century. Jonathan Cape, 2018.
18. Zuboff, S. The Age of Surveillance Capitalism. PublicAffairs, 2019.
19. O'Neil, C. Weapons of Math Destruction. Crown, 2016.
19. Europe Council. Convention on Cybercrime (Budapest Convention).
20. Sud hujjatlari: Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (2014).